

Kristīne Kuņicka

RĒZEKNES POĻU VALODA ŠODIEN. FONĒTIKA¹

Pētījums ir balstīts uz trīsdesmit Rēzeknē dzīvojošu poļu tautības iedzīvotāju runas ierakstu analīzi, un tā mērķis ir noskaidrot galvenās pilsētā dzīvojošo poļu valodas fonētiskās īpatnības. Rakstā apkopotais materiāls ļauj secināt, ka mūsdienā Rēzeknes poļu valodā fiksētās fonētiskās parādības ir raksturīgas ziemeļu perifēriālajai poļu valodai un saistītas ar latviešu un krievu valodu ietekmi uz reģiolektu, kas funkcionē nepārtrauktas atrautības apstākļos no poļu standartvalodas. Pētījums parāda, ka dažādu paaudžu valodā atšķiras fonētisko parādību kvalitāte un kvantitāte.

POLISH LANGUAGE IN REZEKNE TODAY. PHONETICS

According to Population Census 2011, the estimated number of Poles in Latgale was 20,806 (7%). In the city of Rēzekne there were 795 Poles (2.5%) who constituted the third largest national minority after Latvians and Russians (CSP 2012). The Polish language spoken in Latvia belongs to the Northern-Peripheral Polish (in Polish 'polszczyzna północnokresowa') that functions on the territory of the former Polish-Lithuanian Commonwealth (Ананьева 2004: 103). The aim of the paper is to describe and to analyse the major phonetic peculiarities of the Polish regiolect used by the Poles living in Rēzekne, determining their origin and possible influence of Russian and Latvian languages. The author juxtaposes the acquired data with the Standard Polish Language and findings of other researchers considering Peripheral Polish Language.

The material for this article has been recorded with a sound recorder at the end of 2011 and at the beginning of 2012 in Rēzekne during structured interviews. The length of the analysed records is 18 hours, which contain speech of thirty informants – three age groups of Poles born from 1932 to 1999 and living in Rēzekne. The data gained during interviews are indicative that since the Second World War there has been a significant decrease in the use of Polish language in all spheres of life. Today the oldest and the middle generation use Peripheral Polish in families and at social events, but the youngest generation learns Standard Polish at school. A very significant and interesting fact is that the representatives of the oldest generation who used and still use the Russian language to communicate with their children (the middle generation born during the Soviet rule), and use Polish when speaking to their grandchildren.

After the auditory analysis of the recorded material, the author has selected ten most common and interesting phonetic peculiarities that are characteristic to the speech of Poles in Rēzekne.

- 1. Considering prosody, in the majority of idiolects the stress falls on the penultimate syllable, which is also characteristic of the Standard Polish, but the stress on ultimate and antepenultimate syllables has also been recorded.*
- 2. The coexistence of the characteristic Standard Polish semi-vowel *y* and Polish Peripheral dental lateral approximant *l*.*
- 3. The use of dental lateral approximant *l* instead of the Standard Polish alveolar*

¹ Šis darbs ir izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā „Atbalsts Daugavpils Universitātes doktora studiju īstenošanai” Vienošanās Nr.2009/0140/1DP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/015.

- lateral approximant *l*.
4. Palatalized pronunciation of alveolar lateral approximant *l'* characteristic of Peripheral Polish.
  5. Palatalized pronunciation of voiced retroflex affricates *č'*, *ž'* instead of the Standard Polish voiced alveolo-palatal *č*, *ž*, as well as pronunciation of palatalized voiced retroflex *č'* instead of the Standard Polish *č*.
  6. Five realisations of "nasal vowels" *ɤ*, *ɛ*: a) synchronous pronunciation *ɤ*, *ɛ*; b) denasalization into *o*, *e*; c) asynchronous pronunciation *on*, *on'*, *en*, *om*, *em*; d) pronunciation of the sound cluster *eŋ* with velar nasal consonant *ŋ* in the ending; e) the realisation of *ɛ* with a vowel cluster *eu*.
  7. So called "singing pronunciation" i.e. lengthened pronunciation of vowels in stressed syllables.
  8. Merging of unstressed vowels *o*, *e* into *a*.
  9. Reduction of unstressed vowel *e* > *i*, *y*.
  10. Reduction of unstressed vowel *o* > *u*.

When describing the Peripheral Polish spoken in the current territory of Lithuania and Belarus, a number of scientists note that various peculiarities of regiolects have emerged under the influence of Russian, Belarusian and Lithuanian languages. The material gathered during the current research allows proposing that phonetic peculiarities of the Polish language used in Rēzekne today are connected with the influence of Russian and Latvian languages. The peculiarities of the oldest generation of speakers were previously recorded by the researcher of Latgalian Polish language Małgorzata Ostrówka, but the current data shows that there are considerable differences in the language of the three studied generations. The main traces of the language spoken by the youngest generation of speakers are palatalized pronunciation of voiced retroflex affricates *č'*, *ž'*, pronunciation of the Standard Polish semi-vowel *ɥ*, the use of the dental lateral approximant *l* instead of the Standard Polish alveolar lateral approximant *l*, synchronous realisation of "nasal vowels" *ɛ*, *ɤ* or their realisation with a sound cluster *eŋ* in the ending. On the contrary, the oldest generation retains dental lateral approximant *l* instead of the Standard Polish semi-vowel *ɥ*, shows traces of "singing pronunciation", asynchronous and denasalized pronunciation of "nasal vowels", reduction of unstressed vowels, palatalized pronunciation of alveolar lateral approximant *l'*, merging of unstressed vowels *o*, *e* into *a* and pronunciation of palatalized voiced retroflex *č'* instead of the Standard Polish *č*. The peculiarities recorded in the speech of the middle generation are a mixture of those of the old and young generations: dental lateral approximant *l* and semi-vowel *ɥ*, various realization of "nasal vowels", reduction of unstressed vowels, palatalized pronunciation of voiced retroflex *č'*. Disregarding the fact that the language of the youngest generation is phonetically closer to the Standard Polish language, provisional data gained by the author demonstrate insufficient vocabulary and restricted fluency. The representatives of the oldest and the middle generations are mostly fluent – speak without hesitation.

It can be concluded that the Polish language spoken by the Poles in Rēzekne today is an aggregate of idiolects with many common phonetic peculiarities, but their frequency depends on the generation of the speaker and languages s/he uses on everyday basis. Continuation of research on morphology, lexis and syntax of the Polish language spoken in Rēzekne will allow constructing the full picture of the peculiarities of the regiolect.

Vairāk nekā divus gadsimtus, no 1561. līdz 1772. gadam, Latgales teritorija atradās Polijas-Lietuvas Žečpospoltas pakļautībā. Šajā laikā, kā arī XIX un XX gadsimtā Latgalē ieradās un apmetās uz dzīvi liels skaits poļu, kuru pēcteči vēl aizvien runā poļu valodā un kopj šīs tautas tradīcijas, veiksmīgi integrējoties vietējā daudzvalodīgajā kultūrvidē. Pēc 2011. gada tautas skaitīšanas datiem Latgalē dzīvo 20 806 poļu tautības iedzīvotāji (7%),

bet Rēzeknē šobrīd dzīvo 795 poļi (2,5%), kuri pēc latviešiem (47,5%) un krieviem (47,1%) veido otro lielāko nacionālo minoritāti pilsētā (CSP 2012). Šobrīd Rēzeknē funkcionē Latvijā skaitliski lielākā poļu vidējās izglītības iestāde – Rēzeknes Valsts poļu ģimnāzija, kura pagājušajā mācību gadā deva iespēju 477 skolēniem mācīties poļu valodu². Pilsētā aktīvi darbojas Latvijas Poļu savienības nodaļa. Tās biedri ne tikai organizē un vada daudzus kultūras pasākumus, bet arī uztur savu dzimto valodu, nododot to arvien jaunākajām paaudzēm. Tomēr, ņemot vērā faktu, ka Rēzeknes poļu valodai ir perifēriāls raksturs³ un tā jau ilgu laiku funkcionē noteiktā atrautībā no poļu standartvalodas un citiem valodas paveidiem (reģiolektiem un sociolektiem), pilsētas iedzīvotāju runā var novērot parādības, kas nav raksturīgas poļu standartvalodai vai arī vāji izteiktas tās perifēriālajos, Lietuvā un Baltkrievijā izmantotajos, reģiolektos⁴. Pētījuma mērķis ir aprakstīt un analizēt galvenās Rēzeknē dzīvojošo poļu tautības pārstāvju lietotās poļu valodas fonētiskās īpatnības, nosakot to cēloņus, kā arī iespējamo krievu un latviešu valodas ietekmi. Autore salīdzina iegūtos datus ar poļu standartvalodu un citu pētnieku atziņām par perifēriālo poļu valodu.

Pētījumam nepieciešamais materiāls tika ierakstīts 2011. gada nogalē un 2012. gada sākumā Rēzeknē strukturēto interviju laikā, kas tika veiktas ar runātāju piekrišanu. Respondenti tika uzdoti apmēram 25 ar izcelsmi, dzīvesgājumu, tradīcijām, poļu un citu valodu zināšanām saistīti jautājumi.⁵ Analizēto ierakstu garums ir 18 stundas. Pētījuma bāzi veido trīsdesmit Rēzeknē dzīvojoši poļi, kurus autore ir sadalījusi trīs paaudžu grupās: vecākā paaudze (10 poļi dzimuši no 1932. gada līdz 1947. gadam), vidējā paaudze (8 poļi dzimuši no 1950. gada līdz 1974. gadam) un jaunākā paaudze (12 poļi dzimuši no 1992. gada līdz 1999. gadam). Deviņi vecākās paaudzes respondenti ir dzimuši Rēzeknē vai Rēzeknes apkaimē, bet viens Rīgā. Visi brīvi pārvalda poļu, latviešu un krievu valodu. Seši ir ieguvuši vidējo izglītību krievu valodā (viens respondents līdz 6. klasei poļu valodā) un četri latviešu valodā (viens respondents līdz 2. klasei poļu valodā). Četri respondenti ir ieguvuši augstāko izglītību latviešu un trīs – krievu valodā. Septiņu vecākās paaudzes respondentu ģimenēs bērniņā saziņai tika izmantota tikai poļu valoda, trīs ģimenēs poļu un latviešu valoda. Šobrīd tikai trīs respondenti norādīja, ka ģimenē saziņai tiek izmantota tikai poļu valoda, sešas – poļu un krievu vai latviešu valoda un vienā – krievu valoda (ļoti reti – poļu valoda). Vidējās paaudzes respondenti ir dzimuši Rēzeknē (2 respondenti) un Rēzeknes apkaimē, Krāslavā, Rīgā, kā arī pa vienam Lietuvā, Ukrainā un Baltkrievijā. Tikai viens vidējās paaudzes respondents nepārvalda latviešu valodu, pārējie prot gan poļu, gan latviešu, gan krievu valodu. Pa vienam respondentam pārvalda arī ukraiņu un lietuviešu valodu, kā arī latgaliešu valodu. Visu vidējās paaudzes respondentu ģimenēs saziņā ar vecākiem tika izmantota poļu valoda, tomēr šobrīd četru respondentu dibinātajās ģimenēs tiek lietota tikai krievu valoda, vienā tikai poļu valoda, divās – poļu un krievu valoda un vienā – poļu un latviešu valoda.⁶ Viens vidējās paaudzes respondents ir ieguvis vidējo izglītību poļu valodā (Lietuvā, Viļņā), trīs krievu valodā, divi

² Mācību iestādē mācās ne vien poļu tautības skolēni, bet arī citu tautību pārstāvji.

³ Šeit termins *perifēriāls* tiek izmantots, lai parādītu, ka Rēzeknē izmantotā poļu valoda funkcionē ārpus Polijas. Latvijas teritorijā lietotā poļu valoda tiek pieskaitīta pie ziemeļu perifēriālās poļu valodas, kas funkcionē kādreizējās Lietuvas Lielkņazistes teritorijā (Ананьева 2004: 103).

⁴ Terminu *reģiolekt* autore izmanto krievu zinātnieka A. Gerda izpratnē, ar to saprotot runas paveidu, kas ietver sevī sarunvalodas un dažādu dialektu kopumu un ir raksturīgs kādam konkrētam apgabalam, kas var būt gan pilsēta, gan cita apdzīvota vieta (Гердт 2005:22). Uz Latvijā lietoto poļu valodu šo terminu ir attiecinājis Malgožata Ostruvka (2005: 87).

⁵ Katram respondentam uzdoto jautājumu skaits atšķiras, jo bieži vien tika saņemtas kompleksas atbildes uz vairākiem jautājumiem uzreiz vai arī konkrētais jautājums nebija piemērojams respondentam (piem., jaunākajai paaudzei netika uzdots jautājums par darbavietu).

⁶ Respondentu sniegtā informācija liecina, ka vairumā gadījumu poļu valodas izzušana saziņā ģimenes lokā ir saistīta ar laulību noslēgšanu ar latviešu vai krievu tautības pārstāvi. Šajā situācijā respondenti apzināti izvēlas ģimenē izmantot tikai otram laulātajam saprotamu valodu. Vecākās paaudzes stāstījumos bieži figurē informācija par padomju laiku skolotāju uzstājtīgajiem ieteikumiem ‘nepiegružot’ bērnu galvu ar nevajadzīgo poļu valodu.

latviešu valodā, viens ukraiņu valodā, viens krievu un latviešu valodā. Augstāko izglītību ir ieguvuši seši respondenti, tai skaitā viens poļu valodā. Visi jaunākās paaudzes respondenti ir dzimuši Rēzeknē un mācās Rēzeknes Valsts poļu ģimnāzijā⁷. Vienam respondentam ir vājas krievu valodas zināšanas, pārējie pārvalda poļu, latviešu un krievu valodu. Ģimenē tikai divi jaunākās paaudzes respondenti saziņā izmanto poļu un latviešu valodu, pieci izmanto tikai krievu valodu, divi – tikai latviešu valodu, divi – latviešu un latgaliešu valodu, viens – krievu un latviešu valodu. Četri respondenti izmanto poļu valodu saziņā ar vecvecākiem. No šiem datiem var secināt, ka ir samazinājies poļu valodas lietojums ģimenes lokā; ar katru paaudzi poļu valoda tās visnozīmīgākajā pastāvēšanas sfērā tiek lietota arvien mazākā apjomā. Nozīmīgs un interesants ir fakts, ka vecākās paaudzes pārstāvji, kuri saziņā ar saviem bērniem (vidējo paaudzi) izmantoja un vēl joprojām izmanto krievu vai latviešu valodu, saziņā ar mazbērniem lieto poļu valodu. Kopumā lielākā daļa respondentu uzskata, ka vienādā līmenī pārvalda gan poļu, gan latviešu, gan krievu valodu, tomēr vairumā gadījumu acīmredzami dominē krievu un/ vai latviešu valodas zināšanas.

Apkopojot Rēzeknes poļu valodai raksturīgās iezīmes, autore ir pievērsusies desmit redzamākajām fonētiskajām īpatnībām, kas atrodamas visos vai lielākajā daļā no analizētajiem idiolektiem, kā arī atzīmē noteiktas triju paaudžu grupās fiksētas pazīmes, kuras ir raksturīgas perifēriālajai poļu valodai⁸.

1. Pārsvārā visos idiolektos uzsvērtā tiek otrā zilbe no vārda beigām, kas ir raksturīgs poļu standartvalodai. Tomēr tika fiksēti arī gadījumi, kad uzsvērtā pēdējā zilbe *sertyfi'kat, pisan'ki, né 'vem, tyšoc že veñ'set, vélka'noc* (jaunākās paaudzes respondentu runā), *za'c'iχ* (vecākās paaudzes runā), vai arī trešā zilbe no vārda beigām *fižika-mac'ema'tič'eski* (vidējās paaudzes runā), *z 'ros'ijej, 'mēbel'sik, 'obuvi, 'zac'ela, 'u:č'itsa* (vecākās paaudzes runā). Šādas uzsvāra svārstības pētnieki saista ar austrumslāvu valodu ietekmi⁹, tomēr šobrīd Rēzeknes kontekstā ir lietderīgi runāt tikai par krievu valodas ietekmi. Materiālā tika pierakstīti arī aizguvumi no krievu valodas, ar uzsvērtu otro zilbi no vārda beigām, piem., *'spina, botanič'es'kego, 'na:zat*. Pēc autores domām, šāda, poļu standartvalodai raksturīga, uzsvāra izmantošana aizguvumos ir saistīta ar respondentu vēlmi pielāgot tos poļu valodas sistēmai. Visi trīs uzsvāra veidi ir raksturīgi perifēriālajiem dialektiem un ir fiksēti dotajā teritorijā (Grek-Pabiswa, Maryniakowa 1997: 49–51).
2. Poļu standartvalodai raksturīgo puspatskani *ɥ* (piem., *byɥo, ɥotefski, biaɥoruši*) izmanto visi jaunākās paaudzes respondenti. Tikai vienā jaunākās paaudzes idiolektā izmantots arī perifēriālajiem dialektiem raksturīgais dentālais laterālais spraudzenis *l* (*pšyvyklem, pułudńu*). Septiņi no astoņiem vidējās paaudzes respondentiem izmanto gan puspatskani *ɥ*, gan dentālo laterālo spraudzeni *l* (piem., *dostaɥam un pu łutefsku, učyła un čytaɥ*), viens tikai puspatskani *ɥ*¹⁰. Deviņos vecākās paaudzes idiolektos figurē spraudzenis *l* (*łotefski, vyšła, była, uroz'ila s'e*) un vienā puspatskanis *ɥ* kopā ar spraudzeni *l* (*vyxovaɥa, po łotefsku, zac'ela, zmarɥa*). Dentālā laterālā spraudzeņa *l* lietošana puspatskaņa *ɥ* vietā tiek uzskatīta par vienu no perifēriālās poļu valodas pamatīpašībām (Ананьева 2004: 106). Mūsu materiālā fiksētā puspatskaņa *ɥ* izrunu jaunākajā paaudzē var skaidrot ar poļu standartvalodas apguvi skolā, bet vidējā paaudzē – ar biežāku saskari ar poļu standartvalodu (piemēram, TV raidījumi, grāmatas vai viesi no Polijas).

⁷ Socioloģiskie dati par respondentiem ir sniegti uz 2012. gada pavasari.

⁸ Transkribējot materiālu manuāli pēc dzirdes, tika izmantota perifēriālās poļu valodas pētnieku pieņemtā transkripcija (skat. Grek-Pabisowa, Maryniakowa 1999: 10-11). Papildus tika izmantota /ʲ/ zīme palatalizētu patskaņu apzīmēšanai un /ɥ/ zīme garo patskaņu apzīmēšanai.

⁹ Karaš 1995: 37; Rieger, Masojć, Rutkowska 2006: 23.

¹⁰ Puspatskani *ɥ* izmanto persona, kas ieguvusi augstāko izglītību Polijā.

3. Dentālā laterālā spraudzeņa *l* izmantošana poļu standartvalodai raksturīgā *l* vietā: *polски, kilometruf, klasy, ale, vigilije, polak, meškali, meškališmy, na litv'e, bale*, kas tika fiksēta piecu vidējās paaudzes un desmit jaunākās respondentu runā.¹¹ Periferiālās poļu valodas pētniece *Grek-Pabisowa* norāda, ka viņas veiktajā pētījumā (Lietuvas un Baltkrievijas teritorijā) minētā pazīme tika fiksēta ļoti nelielā apmērā un tiek pieskaitīta reģiolektā senākajām pazīmēm (*Grek-Pabisowa* 2002: 111-112).
4. Periferiālajiem dialektiem raksturīgā palatalizētā, t.i., mīkstinātā sraudzeņa *l'* izruna (*Grek-Pabisowa* 2002: 92-93): *kl'asy, pol'sku, l'as, al'i, l'at, skl'epy*, kas fiksēta visu vecākās paaudzes, triju vidējās paaudzes un divu jaunākās paaudzes respondentu runā¹².
5. Palatalizēta afrikatīvo slēdzeņu, *č', ž'* izruna¹³ poļu standartvalodai raksturīgo *ć, ź* vietā, piemēram, *špevač', babč'a, na fleč'e, muvič', studiovač', ž'adek*, ir raksturīga visiem jaunākās paaudzes respondentiem. Visu vecākās un četru vidējās paaudzes respondentu valodā palatalizēta *č'* izruna tika fiksēta poļu standartvalodai raksturīgā *č* vietā: *tanč'ili, uč'ilis', č'itamy, ješč'e, č'tery, historič'ny, zač'e:la, č'asy*. Autore uzskata, ka palatalizēto *č'* un *ž'* izplatība jaunākās paaudzes valodā ir saistīta ar latviešu valodas ietekmi (respondenti mācās pārsvarā latviešu valodā), turklāt *č'* lietošanu uztur arī krievu valoda, kurā šī skaņa eksistē.
6. Piecu veidu „nazālo patskaņu”¹⁴ *o, e* realizācija: a) sinhrona izruna *o, e*, kas raksturīga poļu standartvalodai (*muv'o, myod'o, švecone, č'ēs'c'*), fiksēta jaunākās un vidējās paaudzes valodā, tomēr šī izruna tiek izmantota arī hiperkorekti, piemēram, *muše še pilnovač', będe, s'ostrę mam'¹⁵*; b) denalizēta izruna *o, e* vārda izskaņā, kas ir raksturīga poļu standartvalodai, piemēram, *usmiχnul s'e, v'nedžele*; c) asinhrona izruna *on, on', en, om, em* (*v mrongovę, monš, skońč'il, vendlina, menža, č'ujem, pustempowala*); d) skaņu kopa *eŋ* ar velāro nazālo līdzskani *ŋ* vārda izskaņā, kas dod pastiprinātu nazālo rezonansi (*lub'eŋ, uč'eŋ šeŋ, šostreŋ, interesujeŋ*) deviņu jaunākās paaudzes respondentu valodā; e) triju jaunākās paaudzes poļu valodā fiksēta „nazālā patskaņa” *e* realizācija ar divu patskaņu kopu *eu: v'eucej, xozeu, čeusto, uroz'ijam s'eu*. Respondentu runā tika fiksēta dažādu veidu „nazālo patskaņu” izruna pat viena teikuma robežās, piemēram, *na piukem nožno, švēta šventuiju*. Kopumā periferiālajiem dialektiem ir raksturīga apmēram 20 veidu „nazālo patskaņu” realizācija, kas ir atkarīga gan no skaņas novietojuma, gan blakusesošajam skaņam (*Grek-Pabisowa* 2002: 47).

¹¹ Minētajā reģiolektā fiksētā dentālā laterālā spraudzeņa *l* lietošana ir saistīta ar latviešu un krievu valodas ietekmi, kurās nav poļu standartvalodai raksturīgās kvalitātes mīkstā alveolārā *l*. Vārdi *kilometruf* un *klasy* ir aizgūti no krievu valodas (*Rieger, Masojć, Rutkowaka* 2006: 25).

¹² Pazīme tika fiksēta to jaunākās paaudzes respondentu runā, kuri mājās sazināj izmanto poļu valodu. Tā kā pazīme ir lielākā mērā raksturīga vidējai un vecākajai paaudzei, var secināt, ka tā tiek pārņemta kopā ar valodu no vecākajām paaudzēm, bet ir mazāk saistīta ar krievu un latviešu valodas ietekmi.

¹³ Periferiālās poļu valodas pētniece *Turska* skaidro šo skaņu eksistenci Lietuvas poļu valodā ar lietuviešu valodas ietekmi (*Grek-Pabisowa* 2002:108). Tomēr palatalizēta *č'* un *ž'* izruna ir raksturīga arī latviešu valodai (*Grigorjevs* 2010: 27).

¹⁴ Mūsdienu poļu standartvalodā „nazālos patskaņus” skata kā saliktas vienības, t.i., nazālā patskaņa *o* vai *e* un nazalizētā puspatskaņa *i* vai *u* atbilstošu skaņu kopu (*Ostaszewska, Tambor* 2012: 60). Tomēr, lai parādītu periferiālo dialektu atšķirības, tāpat kā citu autoru darbos, „nazālo patskaņu” sinhronai (kā poļu standartvalodā) realizācijai pētījumā izmantoti simboli *o, e*, bet skaņu kopa tiek izmantota gadījumos, kuros „nazālais patskanis” tiek realizēts kā patskaņa un līdzskaņa vai patskaņa savienojums (asinhrona izruna), kas nav raksturīgs poļu standartvalodai.

¹⁵ Poļu standartvalodā „nazālais patskanis” *e* zaudē nazālo kvalitāti vārda izskaņā (*Ostaszewska, Tambor* 2012: 56). Respondenti cenšas saglabāt patskaņu nazālo izrunu vārda izskaņā, uzskatot to par pareizu.

7. Deviņu vecākās paaudzes respondentu valodā un četru vidējās paaudzes respondentu valodā tika pierakstīta tā saucamā „dziedošā izruna”¹⁶, t.i., pagarināta patskaņu izruna uzsvērtās zilbēs: *narudo:vos'c'*, *pšygnembē:n'a*, *pude:šēl*, *vil'ka:noc*, *praco:val*, *kil'ome:truf*, *pol'a:cy*. Triju jaunākās paaudzes respondentu runā tika fiksēta garo patskaņu izmantošana leksēmā *n'e:*, kas, pēc autores domām, ir kontinuitācija no poļu standartvalodas *ńe* un latviešu standartvalodas *ne:*.
8. Par interesantu faktu var uzskatīt neuzsvērtās pozīcijās esošo patskaņu *o*, *e* kvalitātes maiņas uz *a*¹⁷ fiksēšanu tikai piecos vecākās paaudzes idiolektos un vienā vidējās paaudzes idiolektā, piem., *ńe razma'va*, *paplaf'ska*, *s kampotem*, *pracava'la*, *cala žyc'a*. Šī pazīme tiek uzskatīta par vienu no senākajām un noturīgākajām, tomēr tās pakāpeniska samazināšanās ir novērota arī Lietuvas un Baltkrievijas teritorijā (Grek-Pabisowa, Maryniakowa 1997: 37, Grek-Pabisowa 2002: 16). Jaunākās paaudzes valodai šī parādība nav raksturīga. Iespējams, tāpēc, ka respondenti skolā mācās poļu standartvalodu, bet viss mācību process notiek latviešu valodā. Nevar izslēgt arī iespēju, ka dotā pazīme laika gaitā ir leksikalizējusies un vecākās paaudzes valodā pierakstītie vārdi, ar neuzsvērtās pozīcijās esošo patskaņu *o*, *e* kvalitātes maiņu uz *a*, šādā formā tika pārmantoti. Tas daļēji izskaidrotu arī pazīmes trūkumu jaunākajā paaudzē, kurai ir tikai neliels kontakts ar perifēriālo poļu valodu, ko lieto vecākā paaudze (četrās ģimenēs).
9. Sašaurināta patskaņa *e > i*, *y* izruna neuzsvērtās zilbēs¹⁸: *voguli*, *luži*, *do kuližanek*, *ušmīχnuł s'e*, *kulijovy*, *bez ućiple:ńa vilka:noc*, *lika:žem*, *ńi znam*, *povim*, tika fiksēta desmit vecākās un triju vidējās paaudzes respondentu runā.
10. Sašaurināta patskaņa *o > u* izruna neuzsvērtās zilbēs¹⁹: *pu lutefsku*, *pustempuvala*, *puχuvala*, *upu'vadali*, *kulizanki*, *pracuva:li*, *mluťsy*, *na kulei*, *udrazu*, *patšyli na pugo:de*, *xuž'ila*, tika fiksēta deviņu vecākās paaudzes un triju vidējās paaudzes respondentu runā.

Aprakstot perifēriālos dialektus Lietuvā un Baltkrievijā, daudzi poļu valodas pētnieki atzīst, ka šo valstu teritorijā fiksētās parādības ir saistītas ar krievu, baltkrievu un lietuviešu valodas ietekmi²⁰. Rakstā apkopotais materiāls parāda, ka mūsdienu Rēzeknes poļu valodā fiksētās fonētiskās parādības ir raksturīgas perifēriālajai poļu valodai un ļauj saistīt tās ar latviešu un krievu valodas ietekmi uz reģiolektu, kas funkcionē nepārtrauktas atrautības apstākļos no poļu standartvalodas²¹. Rakstā aprakstītās pazīmes vecākās paaudzes valodā ir jau agrāk fiksējusi Latgales poļu valodas pētniece Maļgožata Ostruvka, tomēr šī pētījuma dati liecina, ka pastāv acīmredzamas atšķirības vecākās, vidējās un jaunākās paaudzes valodā. Jaunākajā paaudzē, kurai ir iespēja apgūt poļu standartvalodu skolā, bet kura ne šo valodu, ne tās perifēriālo paveidu gandrīz nelieto ģimenes lokā, galvenās fonētiskās īpatnības ir palatalizēta afrikatīvo slēdzeņu *č'*, *ž'* izruna, poļu standartvalodas puspatskaņa *u* izruna,

¹⁶ Perifēriālo dialektu pētnieki skaidro šo īpatnību ar austrumslāvu un lietuviešu valodas ietekmi, tomēr šī pētījuma kontekstā būtu lietderīgi runāt arī par latviešu valodas garo patskaņu ietekmi.

¹⁷ Šīs pazīmes, ko krievu valodā sauc par *аканье* (poļu valodā *akanie*), būtu perifēriālajā poļu valodā atšķiras no krievu un baltkrievu valodas (skat., Grek-Pabisowa 2002: 17–26; Острувка 2006: 394–395).

¹⁸ Pazīme ir raksturīga perifēriālajai poļu valodai (Ананьева 2004: 106–107) un fiksēta arī Latgales poļu valodā (Ostrówka 2005: 95–96).

¹⁹ Pazīme ir raksturīga perifēriālajai poļu valodai (Ананьева 2004: 106–107).

²⁰ Rieger, Masojć, Rutkowska 2006: 22–23; Karaś 1995: 53, Grek-Pabisowa 2002: 145, Ананьева 2004: 103–105 u.c.

²¹ Lielāka daļa no Rēzeknes poļu valodai raksturīgajām fonētiskajām īpatnībām, kā arī kontaktvalodu ietekme uz to veidošanos un uzturēšanu tika konstatētas arī Daugavpils poļu runā (Kunicka 2012a: 183–184; Kunicka 2012b: 29).

dentālā laterālā spraudzeņa *l* izmantošana poļu standartvalodai raksturīgā *l* vietā, sinhrona „nazālo patskaņu” *e*, *o* realizācija vai to realizācija ar skaņu kopu *eŋ* vārda izskaņā. Vecākās paaudzes runai, kas ir bērnībā ģimenē iemācīta perifēriālā valoda un tikusi vairāk vai mazāk izmantota visas dzīves garumā, ir raksturīga perifēriālajai poļu valodai piedēvētā „dziedošā izruna”, dentālā laterālā spraudzeņa *l* izmantošana poļu standartvalodai raksturīgā puspatskaņa *ɥ* vietā, „nazālo patskaņu” asinhrona un denazalizēta izruna, palatalizēta afrikatīvā slēdžeņa *č*’ izruna *č* vietā, sašaurināta patskaņu *o* un *e* izruna neuzsvērtās pozīcijās, kā arī palatalizēta spraudzeņa *l*’ izruna. Interesants ir fakts, ka tikai piecos vecākās un vienā vidējās paaudzes pārstāvja idiolektā fiksēta neuzsvērtās pozīcijās esošo patskaņu *o*, *e* kvalitātes maiņa uz *a*, ko uzskata par vienu no perifēriālo reģiolektu bāzes īpašībām. Vidējās paaudzes valodā var sastapt īpatnības, kas ir raksturīgas gan jaunākās, gan vecākās paaudzes valodai, piemēram, gan puspatskani *ɥ*, gan dentālo laterālo spraudzeni *l*, sašaurinātu patskaņu *e* un *o* izrunu, palatalizēta *č*’ izrunu, kā arī dažāda veida „nazālo patskaņu” realizāciju. Vidējās paaudzes valoda, kas balstīta uz vecākās paaudzes valodu, šobrīd atklāj poļu standartvalodas iezīmes. Lai arī jaunākās paaudzes valoda ir fonētiski tuvāka poļu standartvalodai, provizoriskie autores pētījumu dati liecina par nepietiekamu vārdu krājumu un apgrūtinātu runas plūsmu. Vecākās un vidējās paaudzes respondenti runā brīvi, nedomājot. Var secināt, ka Rēzeknes poļu valoda šodien galvenokārt ir idiolektu kopums, kuriem piemīt daudzas kopējas fonētiskas pazīmes, bet šo pazīmju biežums ir atkarīgs no runātāja paaudzes un ikdienas saziņā lietotajām valodām. Pētījums apstiprina perifēriālās poļu valodas pētnieku atziņu par dialektos fiksēto pazīmju maiņu laika gaitā, pastiprinoties nacionālo valodu un poļu standartvalodas ietekmei. Turpinot Rēzeknes poļu valodas fleksijas, leksikas un sintakses izpēti, tiks iegūta plaša reģiolektu īpatnību aina, kas dos iespēju salīdzināt to ar citās Latgales pilsētās funkcionējošo poļu valodu.

LITERATŪRA

- Centrālā statistikas pārvalde (2012). *2011.gada tautas skaitīšana – galvenie rādītāji*. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/2011gada-tautas-skaitisana-galvenie-raditaji-33608.html>
- Grek-Pabisowa, Iryda, Maryniakowa, Irena (1999). *Współczesne gwary polskie na dawnych Kresach północno-wschodnich*. Warszawa: SOW.
- Grek-Pabisowa, Iryda, Maryniakowa, Irena (1997). *Język polski na Kresach północno wschodnich dawniej i dziś. Historia i współczesność języka polskiego na Kresach wschodnich*. Warszawa: SOW. 27–109.
- Grigorjevs, Juris (2010). Latviešu valodas līdzskaņu klasifikācija. *Latvistika un somugristika Latvijas Universitātē*. LU. 22–30.
- Karaś, Halina (1995). Cechy fonetyczne i fleksyjne potocznej polszczyzny mówionej na Łotwie. *Poradnik Językowy Nr. 3*. Warszawa. 35–55.
- Kunicka, Kristine (2012a). Jaka jesteś gwaro dyneburska? *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, Tom LVIII. Łódź: ŁTN. 181–188.
- Kuņicka, Kristīne (2012b). Mēbeļu nosaukumi Latgales poļu valodā. *VALODA – 2012. Valoda dažādu kultūru kontekstā*, XXII. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”. 25–30.
- Ostszewska, Danuta, Tambor, Jolanta (2012). *Fonetyka i fonologia współczesnego języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Ostrówska, Małgorzata (2005). Regiolekt polski na Łotwie. *BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ POLONAISE DE LINGUISTIQUE LXI*. 87–99.
- Rieger, Janusz, Masojć, Irena, Rutkowska, Krystyna (2006). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*. Warszawa: DiG.
- Ананьева, Наталия (2004). *История и диалектология польского языка*. Москва: УРСС.
- Гердт, Александр (2005). *Введение в этнолингвистику*. Санкт-Петербург: ИСПУ.
- Острувка, Малгожата (2006). Восточнославянские и балтийские интерференции в языке поляков Латвии. *Proceedings of the 4th International Congress of Dialectologists and Geolinguists*. Riga: LLI, University of Latvia. 392–399.